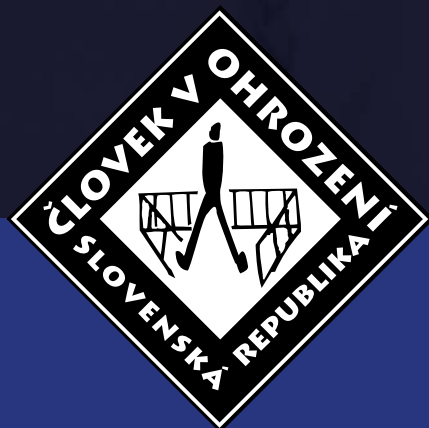

Metodická príručka pre prácu s (rómskymi) ženami

ČLOVEK V OHROZENÍ, N. O.
2020

Metodická príručka pre prácu s (rómskymi) ženami

**ČLOVEK V OHROZENÍ, N. O.
2020**

PRÍRUČKA VZNIKLA AKO JEDEN Z VÝSTUPOV PROJEKTU „LEPŠIE VEREJNÉ POLITIKY PRE MRK“
(NFP 314010L915) FINANCOVANÉHO V RÁMCI OP EFEKTÍVNA VEREJNÁ SPRÁVA

Obsah

/	ÚVOD	5
1.	VÝCHODISKÁ	7
1.1.	Rod ako východiskový pojem I nástroj pre prácu s (rómskymi) ženami	7
2.	PRINCÍPY	13
2.1.	Rodová senzitivita (rodová citlivosť)	13
2.2.	Rodovo citlivá sociálna práca	15
3.	ZÁSADY	17
3.1.	Všeobecné zásady	17
4.	AKTIVITY	21
	Formovanie pravidiel skupiny	21
	Dobry škriatok/strážny anjel	23
	Matky/sestry	24
	Jej príbeh	26
	Mozaiky/koláž tvárí	28
	Dokonalá rómka	30
	Erb/vlajka	32
	Necesér (príručná taštička)	34
	Neštruktúrované aktivity/kluby žien	35
/	ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV	36

Metodická príručka pre prácu s (rómskymi) ženami

VYDAVATEĽ: Človek v ohrození, n. o.

ROK VYDANIA: 2020

AUTORKA: Monika Bosá

JAZYKOVÁ ÚPRAVA: Natália Glončáková

GRAFICKÁ ÚPRAVA: Svetozár Šomšák

ISBN: 978-80-89817-33-7

/ Úvod

Marginalizované rómske komunity charakterizuje pojem vylúčenia. Tak ako sú vylúčené z mnohých oblastí spoločenského, ekonomického, politického a kultúrneho života, sú vylúčenou skupinou aj pokiaľ ide o rodovú rovnosť.

Publikácia je špecifická v tom, že zohľadňuje potreby rómskych žien v ich širšom sociálnom prostredí. Veríme, že podpora rodovej rovnosti nie je možná bez zohľadnenia najohrozenejších – rómskych dievčat a žien. Primárnou cieľovou skupinou sú práve ony. Zámerom metodologickej príručky je prispieť k posilneniu svojpomoci rómskych žien prostredníctvom posilnenia ich sociálnych sietí, komunikačných a sociálnych zručností a schopnosti sebahodnotenia a sebauvedomenia. Hlavným nástrojom je vytvorenie priestoru pre „hlas“ (rómskych) žien – to všetko primárne s oporou v skupinových aktivitách.

Hlavným záujmom v oblasti **rodovej rovnosti** bola pri tvorbe metodologickej príručky snaha nájsť spôsob, ako brať do úvahy rod a iné odlišnosti cez rozširovanie občianskych práv, ktoré sú založené na potrebách (žien) – ľudia sa môžu opierať o emancipačný potenciál univerzálnych princípov, ako napríklad rovnosť, a zároveň požadovať rovnosť v ich rôznorodosti.

Rozoznávanie rozdielov znamená posúvať sa od univerzálnych, homogénnych ideí o ženách a ich záujmoch smerom k akceptovaniu skutočných skúseností žien. Je potrebné nájsť spôsob, akým vyzdvihnúť hlasy, ktoré sú väčšinou „tiché“. To znamená začleňovať marginalizované skupiny do definovania ich vlastných potrieb a tiež potrebu scitlivovania rozhodovacích inštitúcií k potrebám týchto skupín.

Prečo sa v kontexte podpory inklúzie vylúčených (rómskych) komunit zameriavame na prácu so ženami? Tak ako v iných oblastiach, aj v kontexte inklúzie nie je možné uvažovať o univerzálnej stratégii. Ak chceme realizovať inklúziu de facto, je nevyhnutné venovať pozornosť špecifikám jednotlivých skupín vylúčených. V našom prípade sa zameriavame na to, ako efektívne podporiť inklúziu žien z MRK.

K vylúčeniu žien z práv a povinností občianstva dochádza vo väčšine spoločností sveta ako v minulosti, tak aj v prítomnosti. Aj v súčasnosti ešte stále existujú obmedzenia plného občianstva, ktoré sa týkajú veľkého množstva žien. Ženy z marginalizovaných rómskych komunit čelia viacnásobnému znevýhodneniu – na základe etnicity, sociálnych podmienok a rodu. V dôsledku svojho znevýhodnenia navyše často túto situáciu akceptujú a podriaďujú sa zaužívaným komunikačným vzorcom a vzorcom správania, ktoré ich znevýhodnenú situáciu naďalej udržiavajú a potvrdzujú. V špecifickom prípade žien z MRK sa takéto vzorce prejavujú aj častou absenciou spolupráce a podpory medzi ženami. Naopak, vzťahy žien z MRK sú častejšie charakteristické vzájomnou konkurenciou než kooperáciou. V mnohých vylúčených komunitách sa stretávame s javom výraznej ženskej rivality, žiarlivosti až hostility. Takáto situácia udržiava ženy v závislosti na najbližšej rodine, alebo im znemožňuje samostatné rozhodovanie o vlastnom živote – chýba im podpora iných žien, zdieľanie a vzájomná pomoc. Odkázanosť žien na pomoc a podporu

„zvonka“ tak obmedzuje ich slobodné životné voľby a priestor pre vlastné sebaopoznanie a rozvoj.

Metodická príručka, ktorú sme pripravili, sa zameriava na to, ako zvýšiť potenciál žien z MRK získať vlastný hlas a podporu pre svoje požiadavky. Zameriava sa na rozvoj vzťahov medzi ženami, priateľstva a vzájomnej starostlivosti. Základným predpokladom je posilnenie dôvery medzi ženami.

Východiskom pre tvorbu postupov je rodová teória a rodovo citlivý prístup v sociálnej práci a vo vzdelávaní. Inšpirovali sme sa feministickou sociálnou prácou a feministickou teóriou. Jednotlivé aktivity sú formulované tak, aby zohľadňovali reálne prostredie a podmienky žien z MRK a zároveň rozvíjali ich schopnosť sebavyjadrenia, emocionálneho prežívania, ale predovšetkým schopnosti sebaopodpory a vzájomnej podpory.

Plne si pritom uvedomujeme, že kľúčová zodpovednosť za pozitívnu zmenu života vylúčených komunít a žien v nich je záležitosťou majority a predovšetkým otázkou politickej zodpovednosti. Samotné vylúčené ženy nemajú reálnu možnosť dosiahnuť zásadnú sociálnu zmenu. Na to je nevyhnutná politická intervencia a systematický politický a sociálny program. Metodická príručka však otvára ženám z MRK možnosť efektívnejšie zvládať ťažkú situáciu, v ktorej sa nie vlastnou vinou nachádzajú, a podporiť ich v sebaopoznaní a vzájomnej sociálnej súdržnosti, ktoré sú predpokladom formulácie vlastných požiadaviek a cieľov.

Metodická príručka je určená hlavne pomáhajúcim profesionálkam pracujúcim v prostredí vylúčených rómskych komunít. Veríme však, že po nej siahnu aj študentky a študenti týchto profesií alebo učiteľky a učitelia.

1. Východiská

1.1. ROD AKO VÝCHODISKOVÝ POJEM I NÁSTROJ PRE PRÁCU S (RÓMSKYMÍ) ŽENAMI

Rod¹ je pojem, ktorý sociálne vedy a sociálna politika využívajú na označenie spoločenských a kultúrnych očakávaní a predstáv o mužskosti a ženskosti. Na rozdiel od pohlavia sa netýka konkrétnych žien a mužov, ale mužskosti a ženskosti, ktoré sa často využívajú aj pri hodnotení ľudskej činnosti, profesie a ďalších oblastí kultúry a sociálneho života. Aj pre sociálnu prácu (hlavne jej antidiskriminačné a antiopresívne prístupy) je základným východiskom.

ROD VS. POHLAVIE (KEĎ TO ISTÉ NIE JE TO ISTÉ)

Pohlavie (angl. sex) je biologická charakteristika človeka ako muža a ženy. Priradenie označenia „muž“ alebo „žena“ prebieha na základe viacerých identifikačných znakov: chromozomálnej a hormonálnej výbavy, pohlavných orgánov, druhotných pohlavných znakov.

V každodennom kontakte s druhými sa však väčšinou orientujeme prevažne inými než biologickými znakmi (odev, účes, celkový vzhľad, spôsob chôdze, reči a pod.). Aj napriek tomu ich mylne odvodzujeme od pohlavia, ako keby boli dané biologicky.

Rod (angl. gender) je sociálna charakteristika ženskosti a mužskosti (femininity a maskulinity), podmienená sociálnymi historicko-kultúrnymi podmienkami.

Je to súbor vlastností, činností a znakov, ktoré majú svoj pôvod v sociálnom, historicko-kultúrnom prostredí. Rod je teda kategória, ktorá napomáha reflektovať spôsob, akým si osvojujeme činnosti, vlastnosti a ďalšie charakteristiky (napr. úpravu zovňajšku, správanie) spájané s mužskosťou a ženskosťou, ktoré vyplývajú z výchovy, kultúrnych vzorcov, spoločenských zvyklostí a očakávaní.

Podľa Marie Čermákovéj (2000, s. 11) je rod (gender)

„sociálny konštrukt, ktorý vyjadruje, že vlastnosti a správanie spájané s obrazom muža a ženy sú formované kultúrou a spoločnosťou. Na rozdiel od pohlavia, ktoré je univerzálnou kategóriou a nemení sa podľa času či miesta, pôsobenie rodu ukazuje, že určenie rol, správania sa a noriem vzťahujúcich sa na ženy a mužov je v rôznych spoločnostiach, v rôznych obdobiach či rôznych sociálnych skupinách rozdielne. Ich záväznosť či determinácia nie je teda prirodzeným, nemenným stavom, ale dočasným stupňom vývoja sociálnych vzťahov medzi mužmi a ženami. [...] žiadne usporiadanie vzťahov mužov a žien v spoločnosti nie je takzvané ‚prirodzené‘ (dané, nutné,

¹ Tento pojem pochádza od feministických teoretičiek. V období sedemdesiatych rokov tento pojem začali využívať pre vysvetlenie príčin diskriminácie žien (ale aj mužov v porovnateľnej situácii). Ukázali tak, že príčinou nerovnosti nie je naše biologické pohlavie – naša telesná a fyziologická dispozícia, ale spoločenské predstavy o mužoch a ženách, ktoré sa navyše v rôznych dobách a spoločnostiach líšia.

povinné, racionálne), ani v histórii, ani v budúcnosti, a teda že i to usporiadanie, v ktorom sa dnes pohybujeme, je dočasným konštruktom medzi mužmi a ženami – nič viac.“

V mnohých prístupoch ku skúmaniu vzťahov medzi ženami a mužmi v spoločnosti boli (a sú) existujúce biologické rozdiely východiskom pre **biologizujúcu argumentáciu** všetkých rozdielov, ktoré medzi ženami a mužmi boli pozorovateľné, a čo je podstatnejšie, aj pre ich zovšeobecnenia a následným stereotypizujúcim prístupom k mužskosti a ženskosti.

Takmer všetky známe javy, predovšetkým spoločenské nerovnosti a delbu práce medzi ženami a mužmi, je totiž pomocou biologizujúcej argumentácie možné vysvetľovať ako „prirodzené“, „dané“ a „nemenné“ (zodpovedajúce schopnostiam, možnostiam, kompetenciám a vlastnostiam žien a mužov).

Jednoduchý a zrozumiteľný protiargument voči takejto biologizujúcej argumentácii o „prirodzenosti“ rozdielov medzi ženami a mužmi formuluje Ann Oakley (2000, s. 121):

„[S]pôsob, ako rôzne kultúry vymedzujú rod, je veľmi premenlivý. Je pravda, že každá spoločnosť vychádza z biologického pohlavia ako zo základného kritéria, ale za týmto východiskovým bodom sa už žiadne dve kultúry celkom nezhodnú na tom, čo odlišuje jeden rod od druhého. Nie je ani treba dodať, že každá spoločnosť verí, že práve jej vymedzenie rodu zodpovedá biologickej dualite pohlaví.“

Bez porozumenia rodu ako komplexného teoretického konceptu, vrátane jeho štruktúry, nie je možné efektívne skúmať rodové nerovnosti a v súvislosti s tým ani „nastavovať“ efektívne opatrenia na dosiahnutie pozitívnych zmien s cieľom presadenia rodovej rovnosti.

Koncept rodu sa teda netýka len jednotlivcov (bez ohľadu na ich biologické pohlavie), ale zasahuje širšie sociálne javy, celú spoločenskú realitu a všetky jej oblasti (vzťahy medzi jednotlivcami, skupinami, inštitúcie, organizácie, ale aj jazyk, spoločenské symboly a pod.).

Dôsledné používanie pojmu rod musí preto zahŕňať predovšetkým sociálne vzťahy a štruktúry spoločnosti. Rod teda nie je pohlavie. Rod je súbor očakávaní a predstáv, ktoré sa niekedy (v prípade ľudí – žien a mužov) na pohlavie vzťahujú. V prípade iných oblastí – ako sú profesie, predmety a podobne, rod neodkazuje na pohlavie (keďže tieto pohlavie nemajú), ale na ich vnímanie spoločnosťou. Bližšie to vysvetľuje Sandra Harding prostredníctvom rodového univerza.

RODOVÉ UNIVERZUM (TRI ÚROVNE RODU)

Sandra Harding (1986, in Šmausová 2007) v tejto súvislosti uvádza tri navzájom previazané „úrovne rodu“, ktoré by mali byť predmetom kritického skúmania. Identifikuje ich ako procesy, ktorými je rod v sociálnej štruktúre prítomný (a reprodukovaný).

Prvá úroveň, na ktorej je možné identifikovať rod, je **rodová identita**, ktorú si jednotlivé individua v rámci „rodovanej“ spoločnosti vytvárajú, ktorú prijímajú a s ktorou sa vyrovnávajú. Harding (1986) túto úroveň označuje ako **individuálnu rovinu rodu**. Na tejto úrovni je najjednoduchšie možné identifikovať niektoré negatívne javy, ktoré sa v životoch jednotlivcov, žien aj mužov, prejavujú. Práve na tejto rovine zažívame rodovú diskrimináciu s priamymi dôsledkami na naše životy. Tak ako je možné, vzhľadom na „priame“ prežívanie individuálnej roviny rodu, identifikovať

rodové dosahy, tak je v tejto rovine relatívne jednoduché aj riešenie rodovej nerovnosti. „Stačí“ dobré (rodovo spravodlivé) legislatívne prostredie s možnosťou reálnej vymožitelnosti práva. Táto úroveň rodu vypovedá o tom, ako rod „prežívame“. Práve zdanlivo jednoduché riešenie rodovej nerovnosti, ktoré však zotrúva iba na tejto úrovni rodu, je oblasťou, ktorú ako relevantnú či minimálne „politicky korektnú“ rodovú agendu vnímajú aj mnohé národné či nadnárodné rozhodovacie štruktúry. Ako však ukázala história ženského hnutia, len formálne zrovnoprávenie (žien) nepostačuje. Napriek skutočnosti, že všetky vyspelé krajiny disponujú „antidiskriminačnou legislatívou“,² ktorá sa týka aj rodovej diskriminácie, rodová nerovnosť pretrváva aj naďalej. Príčiny tohto javu je možné identifikovať i v tom, že pokiaľ sa nedosiahne rodová rovnosť na všetkých úrovniach, ktorými sa rod v spoločnosti prejavuje, rodová rovnosť zostane len ilúziou. Pre analýzu tejto úrovne rodu je vhodné sa zamerať predovšetkým na rodovú identitu.

Druhú úroveň rodu predstavuje **rodová štruktúra** ľudských aktivít, ktorá odkazuje na priradenie rodových charakteristík celým oblastiam ľudskej činnosti a inštitúcií, či sú reálne vykonávané ženami, alebo mužmi. Bez ohľadu na to, či sú isté činnosti reálne vykonávané mužmi, alebo ženami, sú jednotlivci, ktorí ich vykonávajú, posudzovaní na základe rodovanosti danej aktivity. Tak sa celé sektory, povolania a inštitúcie vnímajú ako ženské alebo mužské. Vzhľadom na hierarchický vzťah medzi „mužským“ a „ženským“ potom aj tieto činnosti znášajú hodnotenie, ktoré sa viaže s mužskosťou a ženskosťou. Významným príkladom môže byť rodová segregácia povolání, kde profesie, ktoré sú vnímané ako ženské, majú nižšie spoločenské i ekonomické hodnotenie. Ženy i muži, ktorí ich vykonávajú, tak znášajú buď negatívne dôsledky „ženskosti“ danej činnosti alebo profesie, alebo, naopak, výhody, ktoré vyplývajú z „mužských“ profesií. Rodová deľba práce tak predstavuje na jednej strane často neplatené „ženské“ aktivity a na strane druhej mocenské, vplyvné a ekonomicky výnosné „mužské“ aktivity. V prípade rodovej štruktúry ľudských aktivít hovoríme o **inštitucionálnej rovine rodu**.³ Na tejto úrovni zohrávajú významný vplyv rodové roly a rodové normy. Pokiaľ ide o možnosti presadzovania rodovej rovnosti na tejto úrovni, istý pozitívny vplyv môžu mať vyrovnávacie opatrenia v podobe pozitívnej – podpornej akcie.⁴

Tretiu úroveň rodu označuje Harding (1986) ako **rodový symbolizmus**. Odkazuje pritom na prisudzovanie konotácií mužskosti a ženskosti javom, ktoré s pohlavnými rozdielmi nijakým spôsobom nesúvisia. Rodový symbolizmus je prítomný v samotnom jazyku⁵ a spôsobe jeho využívania. Jazyk je „rodovaný“ (gendered). Podstatným faktom pritom je, že prisúdenie „mužskej“ alebo „ženskej“ konotácie nesie so sebou hodnotiace, hierarchické stanovisko a vytvára dojem všeobecnej dichotomickej štruktúry spoločnosti. Je to symbolická rovina rodu – jazyk, symboly, v našom chápaní rodové stereotypy ako organizačný kontrolný mechanizmus prezentovaný v jazyku – prostredníctvom metafor, ustálených slovných zvrátov, obrazov – „pochlapiť sa“, „zbabelosť“ a pod. Na tejto úrovni rodu je možné uvažovať predovšetkým o rodových stereotypoch, ktoré významnou mierou „udržiavajú“ rodový status quo. Identifikovať symbolickú rovinu rodu je zároveň najkomplikovanejšie, pretože, ako uvedieme neskôr, rodové stereotypy pôsobia ne-

2 V podmienkach Slovenska je to okrem Ústavy SR aj Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov

3 Rodová deľba práce reprezentuje špecifický typ sociálnej inštitúcie.

4 V roku 2013 v súvislosti s novelou Zákona o rovnakom zaobchádzaní Slovenská republika uznala (a aj legislatívne ukotvila), že vyrovnávacie opatrenia nepredstavujú diskrimináciu, ale naopak, umožňujú jej elimináciu a prevenciu (Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní, § 8 a).

5 Napríklad aj pripisovanie maskulínnych alebo feminínnych znakov veciam, javom, ako sú prírodné javy, živá aj neživá príroda, biologické procesy a pod.

uvedomelo a aj vzhľadom na skutočnosť, že sú prítomné v samotnom jazyku, ktorý používame na vyjadrenie či opísanie javov, si ich prejavy neuvedomujeme. Pôsobia predovšetkým na emocionálnej rovine. Zároveň je potrebné zdôrazniť, že symbolická rovina rodu je tou, ktorá zásadným spôsobom ovplyvňuje aj ostatné úrovne rodu – tak delbu práce, ako aj identity. Bez eliminácie rodových stereotypov nie je možné dosiahnuť reálnu rodovú rovnosť.

Rod je vnímaný ako štruktúrujúci princíp, ktorý ustanovuje mocenské vzťahy. Je zapísaný v jazyku (symboloch) a jeho štruktúre (Connell 2009). Rod je považovaný za performatívny (Butler 2003), to znamená, že ide vždy o činnosti, ktoré neustále opakujeme, a tak sa vytvára zdanie prirodzenosti a nevyhnutnosti.

Na to, že rod a rodové roly sa vytvárajú a potvrdzujú v sociálnych interakciách, a na dôležitosť kontextu tohto procesu poukazuje koncept „**doing gender**“ (tzv. robenie, vytváranie rodu) (West a Zimmermann 1987). Rod je v tomto prípade vnímaný ako rutinné, opakované, metodické konanie. Nie je to nemenná, trvalá vlastnosť jedincov, ale spôsob reagovania na určitú situáciu, v ktorej dávame druhým najavo, čo považujeme za ženské a mužské.

RODOVÁ ROVNOSŤ

Príčinou rodovej nerovnosti sú také predstavy o mužskosti a ženskosti, ktoré uzatvárajú jednotlivcov v obmedzujúcich hraniciach a vytvárajú východisko nerovnováhy moci – inej hodnoty mužského a ženského.

Napríklad v našej spoločnosti sa mužskosť spája s výkonom a racionalitou, preto na trhu práce, v politike, vo vede či všade tam, kde je výkon a racionalita určujúcou hodnotou, sú ženy vnímané ako menej vhodné, či dokonca menej hodnotné. Na druhej strane, ženskosť sa spája skôr s emocionalitou, starostlivosťou a obetavosťou, čo zapríčiňuje, že muži sú vnímaní ako „druhoradí“ rodičia. Prevláda dojem, že otcovia nie sú schopní postarať sa o dieťa rovnako kvalitne ako matky. Štruktúry, ktoré takéto predstavy produkujú, sú rodové roly, normy a stereotypy.

Mužskosť a ženskosť v západnej spoločnosti nie sú vnímané rovnocenne.

Znevažovanie jedného pohlavia (častejšie žien) či odmietanie iných než stereotypných predstáv mužskosti a ženskosti je označované ako **sexizmus**.

Rovnako ako rasizmus, aj sexizmus je prejavom neznášanlivosti. No kým rasizmus znamená znevažovanie ľudí z dôvodu ich rasy alebo etnicity, sexizmus znamená znevažovanie ľudí kvôli ich pohlaviu. Nerovnocennosť mužskosti a ženskosti nemusí byť priamo deklarovaná. Častejšie býva vyjadrená tak, že mužskosť je stotožňovaná s ľudskosťou – predstavuje ľudskú normu – a ženskosť je od nej akoby odvodená, či ju dopĺňa.

Striktne stanovené a obmedzujúce očakávania a normy v súvislosti s rodom vytvárajú východisko pre rodovú diskrimináciu. Uzatvárajú mužov a ženy do hraníc obmedzujúcich možnosti slobodnej sebarealizácie, rozvoja individuálnych záujmov a schopností. Bez uvoľnenia týchto hraníc nie je možná individualizácia životných projekcií.

„Koncept rodovej rovnosti znamená, že všetky ľudské bytosti majú právo slobodne rozvíjať svoje schopnosti a vyberať si z možností bez obmedzení rodovými rolami.“

Rozdielne správanie, aspirácie a potreby žien a mužov sa uznávajú, hodnotia, berú do úvahy a podporujú rovnako.“ (Európsky glosár „100 words for equality“)

S konceptom rodovej rovnosti úzko súvisí pojem **rodovej spravodlivosti**, ktorý možno podľa Jarmily Filadelfiovej ([s. a.]) definovať ako

„stav, keď ženy aj muži rovnako plnia sociálne funkcie a majú rovnaký prístup k zdrojom a výhodám nezávisle od príslušnosti k pohlaviu“.

Rodovo spravodlivé zaobchádzanie môže znamenať tak rovnaké zaobchádzanie, ako aj zaobchádzanie, ktoré je rozdielne, ale je ekvivalentné z hľadiska práv, výhod, povinností a možností. Spravodlivosť v zmysle sociálnej politiky, ako na to upozorňuje Filadelfiová ([s. a.]), sa chápe

„ako distribučný princíp aplikovaný na rozdeľovanie služieb a dávok, aby sa dosiahlo to, čo sa považuje za spravodlivú delbu. Tento princíp má dve súčasti: prvá časť znamená rovnaké zaobchádzanie s podobnými prípadmi. [...] Druhá časť princípu je založená na uznaní toho, že ľudia sa odlišujú a že rovnosť výsledkov sa nie vždy dosiahne vtedy, ak sa s každým zaobchádza rovnakým spôsobom.“

Požiadavka rodovej rovnosti však neznamená, že muži a ženy majú byť rovnakí – ich rovnakosť sa vyžaduje v zmysle ich statusu, dôstojnosti a práv (Pilcher a Whelehan 2004).

Pojem rovnosti je normatívnym pojmom, vychádza z jedného z najzákladnejších a najstarších morálnych princípov, ktorý sa viaže predovšetkým k rovnakej hodnote ľudskosti bez ohľadu na rod, etnicitu, sociálny status a pod. Formálne vyjadrenie rovnosti sa viaže na rovnosť všetkých pred zákonom (vrátane zaobchádzania bez zaujatosti) a má korene v klasickej politickej filozofii; jeho počiatky siahajú do obdobia renesancie. V širšom ponímaní sa koncept rovnosti týka sociálnej rovnosti, rovnosti postavenia alebo rovnosti zreteľa a znamená uznanie základnej rovnosti každej ľudskej bytosti v sociálnych vzťahoch; je teda v protiklade k sociálnej hierarchii a privilégiám (Filadelfiová a Vranová, [s. a.]).

Vzhľadom na skutočnosť, že napriek formálne deklarovanej rovnosti a spravodlivosti⁶ zostávajú tieto hodnoty v reálnych podmienkach života jednotlivcov nenaplnené, boli vytvorené dva prístupy, prostredníctvom ktorých je možné sa priblížiť od formálne deklarovanej rovnosti k jej dosahovaniu v reálnych podmienkach. Ide o rovnosť príležitostí a rovnosť výsledkov.

Podľa princípu **rovnosti príležitostí** je nevyhnutné zabezpečiť také podmienky, aby mal každý jednotlivec bez ohľadu na sociálny, zdravotný, rodový či etnický kontext, rovnakú možnosť uplatniť sa. Úspech jednotlivcov potom závisí od miery talentu a úsilia. Za kľúčový faktor dosiahnutia rovnosti príležitostí sa považuje rovnosť v prístupe k vzdelaniu a zamestnaniu, teda aj vytvorenie takých podmienok, ktoré odstraňujú prekážky v zamestnaní a vzdelávaní (ale i v prístupe k službám).

⁶ V kontexte sociálnej spravodlivosti viedla kritika chápania rovnosti ako rovnakej hodnoty k distribučnej forme rovnosti, ktorá sa týka prístupu k materiálnym zdrojom. Princíp distribučnej rovnosti má dôsledky pre celý rad sociálnych politík, ktoré súvisia s rozdeľovaním dávok a služieb medzi rôzne skupiny a jednotlivcov (Filadelfiová a Vranová [s. a.]).

Koncept rovnosti príležitostí čelí kritike najmä v dvoch oblastiach. Prvá kritika vychádza z toho, že ak by bol koncept rovnosti príležitostí reálne uplatňovaný, viedol by k vytváraniu „elit“ a vzniku meritokracie. „V dnešnej globálnej ekonomike máme do činenia so spoločnosťou typu ‚vítazi berú všetko‘, kde môže menšina s vysoko hodnotenými nadaniami a schopnosťami dosahovať najvyššiu ‚úspešnosť‘.“ (Filadelfiová a Vranová [s. a.]) Druhý typ kritiky je zameraný na to, že rovnosť príležitostí je v praxi nereálna. Ak totiž rovnosť príležitostí znamená aj rovnakú príležitosť stať sa nerovnakým, legitimizuje tento prístup následne vznikajúce nerovnosti a privilégia. Príkladom môže byť „dedičnosť“ privilégií či „dedičnosť“ chudoby.⁷

Rovnosť výsledkov predstavuje radikálnejší koncept rovnosti. Kľúčovú úlohu tu zohráva nie východisková situácia, ale konečný výsledok. Ako zdôrazňujú Filadelfiová a Vranová ([s. a.]), v najextrémnejšej forme by rovnosť výsledkov znamenala, že každý jednotlivec bude mať rovnakú alebo spravodlivú minimálnu úroveň zdrojov, ktorá odráža rozdielnu úroveň potrieb. Hoci základné východisko tohto prístupu odráža princíp základných sociálnych práv, v mnohých aspektoch je utopický a najmä v našich podmienkach asociuje obdobie komunistickej totality. Aj z tohto dôvodu takmer nikto (nielen u nás, ale aj v zahraničí) neobhajuje rovnosť výsledkov v jej absolútnej podobe. Tento (egalitaristický) princíp požaduje väčšiu rovnosť v rozdeľovaní zdrojov, než aká aktuálne existuje vo vysoko nerovnej spoločnosti, a poskytuje argumenty pre politiku redistribúcie. Obhajoba tohto konceptu voči spomenutým výhradám je založená na tom, že výrazné nerovnosti potláčajú ľudskú dôstojnosť a obmedzujú potenciál a rozvoj.

Z hľadiska rodovej rovnosti je požadovaným výsledkom – rodová rovnosť.

---

⁷ Spôsob života, ktorý sa jednotlivci „naučia“ v orientačnej rodine, vytvára automaticky „nerovnakú štartovaciu čiaru“ pre budúci úspech či neúspech (najmä v oblasti vzdelávania a následne aj v zamestnaní).

2. Princípy

2.1. RODOVÁ SENZITIVITA (RODOVÁ CITLIVOSŤ)

V súvislosti so stratégiami presadzujúcimi rodovú rovnosť sú najčastejšie používanými pojmami tie, ktoré sú zároveň najviac vystavené nesprávnemu používaniu a neporozumeniu. Preto je nevyhnutné na tomto mieste objasniť pojmy „rodovo citlivý“, „rodovo špecifický“, „rodovo neutrálny“ a „rodovo slepý“.

Rodovo citlivý prístup znamená taký prístup, ktorý uplatňuje rodové hľadisko s cieľom zamedziť, predchádzať a/alebo odstraňovať rodovú diskrimináciu a posilňovať rodovú rovnosť. Je pritom dôležité vychádzať z teoretických poznatkov o rode, no zároveň zohľadňovať aj konkrétnu situáciu, v ktorej je prístup realizovaný. Vyžaduje si to pochopenie rodových vzťahov a porozumenie rodovým stereotypom, ale aj poznanie možných dôsledkov, ktoré naše pôsobenie môže vyvolať. Najčastejšie využívaným prostriedkom rodovo citlivého prístupu je pritom rodovo špecifický prístup. Je však nevyhnutné, aj v prípade rodovo špecifickej práce, pristupovať k ľuďom rodovo citlivo (zohľadňovať rodové aspekty problematiky s cieľom presadzovania rodovej rovnosti).

Rodovo špecifický prístup využíva odlišný spôsob práce so ženami a mužmi. Je veľmi dôležité pripomenúť, že odlišný prístup k mužom a ženám je nie vždy aj rodovo citlivý. Naopak, s odlišným spôsobom práce s mužmi a ženami sa oveľa častejšie stretávame práve v prostredí, v ktorom dochádza k rodovej diskriminácii. Rodovo špecifická (odlišná) práca vychádza z presvedčenia, že ženy a muži majú odlišné potreby. Definícia týchto potrieb je preto pri výbere spôsobu práce určujúca. Na druhej strane však samotná skutočnosť rovnakého prístupu k ženám a mužom sama osebe nezaručuje rodovo citlivú prácu. Silvia Porubánová ([s. a.]) definuje rodové potreby ako tie, ktoré „vyjadrujú odlišnosť praktických a strategických potrieb mužov a žien, ktorá je dôsledkom rolí mužov a žien v spoločnosti, rozdielných možností a príležitostí, ako aj nerovnakého prístupu k moci a k zdrojom. Poznanie a objasnenie rodových potrieb je nevyhnutným predpokladom a súčasťou rodovej analýzy a plánovania.“ V praxi je možné rozlišovať základné (každodenné) a strategické potreby. Kým praktické potreby (zdravotná starostlivosť, bývanie a pod.) je možné uspokojovať aj krátkodobými a izolovanými iniciatívami (hoci takéto opatrenia a iniciatívy nemôžu prispieť k odstráneniu systémovej nerovnosti medzi ženami a mužmi), strategické potreby sa týkajú nerovného postavenia (hlavne) žien v spoločnosti (rovnaký prístup k politickej moci a rozhodovaniu, diskriminácia žien vo sfére práce, eliminácia násillia na ženách, rovnosť v delbe práce v rodine a domácnosti, v starostlivosti o deti a pod.) a sú podmienkou systémoveho a kontinuálneho riešenia aj praktických potrieb žien a mužov. Porubánová ([s. a.])a zároveň upozorňuje na skutočnosť, že výhradná orientácia na izolované uspokojovanie praktických potrieb môže v prípade žien viesť k ďalšiemu oslabovaniu ich postavenia. Príkladom môžu byť niektoré opatrenia v oblasti zosúladovania pracovného a rodinného života. Jednou z možností, ako podporiť zosúladovanie osobného a pracovného života, je zamestnať sa na čiastočný pracovný úväzok. Predpokladá sa pritom, že hlavnými prijímateľkami takéhoto opatrenia budú ženy matky maloletých detí. Hoci z krátkodobého hľadiska takáto možnosť zdanlivo rieši potreby matiek (a otcov), bez systémovejších opatrení zameraných na presadzovanie rodovej rovnosti vo všetkých oblastiach života takáto opatrenie prináša aj riziko zvýšenia ekonomickej závislosti žien a feminizáciu chudoby senioriek (nižší príjem znamená aj nižší dôchodok).

Rodovo stereotypné definovanie odlišných potrieb žien a mužov vychádza najčastejšie z presvedčenia o „prirodzenej“ (biologickej, od boha danej a pod.) odlišnosti žien a mužov, „predurčených“ na iné spôsoby života.

Ani **rovnaký prístup** k mužom a ženám bez reflexie rodových vzťahov a rodových nerovností nie je prístupom, ktorý zabezpečí rodovú rovnosť. Naopak, bez snahy o predchádzanie negatívnym dôsledkom rodovo stereotypného „sveta“, v ktorom sa „rovnaký“ prístup praktikuje, iba naďalej opakuje, prehľbuje a šíri „zavedené“ rodové stereotypy. Takýto prístup je možné označiť ako **rodovo slepý**. Rozhodne nie je rodovo neutrálny, pretože je zaťažený rodovými stereotypmi (nereflektuje špecifickú situáciu, ktorú predchádzajúca rodovo stereotypná socializácia, ale ani rodové vzťahy v spoločnosti). Podľa Porubánovej ([s. a.]b), „rodová slepota znamená, že sa rodová dimenzia alebo opatrenia zamerané na dosiahnutie rovnoprávnosti mužov a žien, a to na úrovni plánovania, dôsledkov ich pôsobenia, implementácie, monitorovania a vyhodnocovania, ignorujú, alebo sa im nevenuje dostatočná pozornosť“. Rovnaký prístup k ľuďom v nerovnakej situácii nerieši nerovnosti, ktorým títo ľudia čelia.

Vzhľadom na to, že žijeme v spoločnosti, ktorá je výrazne zaťažená rodovými stereotypmi, by sme mohli, parafrázujúc Irenu Smetáčkovú (2006), načrtnúť ideálny postup k rodovej rovnosti v práci s ľuďmi v troch „štádiách“. Od rodovo stereotypnej práce s ľuďmi (súčasná podoba vychádzajúca zo stereotypných konceptov mužskosti a ženskosti a podporujúca rodové stereotypy), cez rodovo citlivú (vyrovnávajúca bariéry spôsobené rodovými stereotypmi ženám, ako aj mužom), k rodovo neutrálnej (v prostredí, kde rod nie je kategóriou znamenajúcou profesijnú segregáciu ani dichotómiu verejnej a privátnej sféry, ani zdrojom nerovností, kde práca s ľuďmi a práca ľudí nie je zaťažená rodovými stereotypmi).

„Predpokladom rodovej citlivosti je rodovo diferencované myslenie, ktoré robí svoje zovšeobecnenia s ohľadom na daný rod. Opakom je rodovo neutrálne myslenie, ktoré je neutrálne len zdanlivo, pretože si síce nárokuje všeobecnú platnosť, ale je zovšeobecnením mužského princípu. Rozvíjať rodovú citlivosť znamená spochybňovať priveľmi abstraktné, všeobecné určenia človeka, ako aj deklarovanú bezpohlavnosť ľudského subjektu, a rozvíjať rodovo diferencovaný uhol pohľadu.“ (Kiczková [s. a.]

Z hľadiska presadzovania rodovej rovnosti ponúka koncept rodu dva významné momenty, ktoré môžu poslúžiť **na pochopenie vznikajúcich a pretrvávajúcich nerovností, ale aj na predchádzanie ich posilňovaniu:**

- + identifikuje **príčiny** nerovností,
- + naznačuje **spôsoby** zmeny.

Rod je dôležitým analytickým nástrojom, ktorý nám pomáha odhaliť príčiny a dôsledky nerovnosti žien a mužov v spoločnosti. Rod sa ako jeden zo základných sociálnych konštruktov premieta do všetkých aspektov a úrovní spoločenského života – individuálnej (identita), emocionálnej (sociálne vzťahy), produkcie a inštitúcií (rodina, škola, pracovný trh, delba práce atď.) a symbolickej úrovne (jazyk, kultúra, hodnoty atď. (Connell 2009)).

2.2. RODOVO CITLIVÁ SOCIÁLNA PRÁCA

Viacere zásady rodovo citlivej sociálnej práce akceptuje (a mala by akceptovať) akákoľvek forma sociálnej práce, ktorá sa chce vyhnúť diskriminačnému prístupu ku kliente. Zohľadňovanie rodového hľadiska (gender mainstreaming) je záväzná stratégia (aj) pre sociálne služby v krajinách EÚ. Takýto prístup nazývame rodovo citlivá sociálna práca.

Podmienkou rodovo citlivého prístupu (nielen) v sociálnej práci je predovšetkým reflexia rodových aspektov problému, na ktorý sa zameriava. Je pritom potrebné vyvarovať sa zjednodušujúcemu zamieňaniu pojmov rod a pohlavie, ktoré môže byť zavádzajúce a vedie k redukcionistickým zovšeobecneniam znemožňujúcim efektívnu prácu. Každá práca s ľuďmi sa realizuje v konkrétnych, špecifických situáciách, ktoré treba brať do úvahy, zahrnúť ich do prípravy a procesu realizácie.

Cieľ rodovo citlivého prístupu je možné (prostredníctvom negatívneho vymedzenia a zjednodušene) definovať ako zamedzenie a predchádzanie rodovej diskriminácii. To však nestačí. Pozitívne definovaný cieľ je zameraný na otvorenie možností plnohodnotného uplatnenia v živote, slobodu vo voľbe životných dráh a dosiahnutie rodovej rovnosti.

Súčasťou rodovo citlivého prístupu je rodové posudzovanie a/alebo rodová analýza, rodové plánovanie, vyváženosť v mocenských vzťahoch a rodovo citlivá práca s jazykom a symbolmi.

Rodové posudzovanie – také posudzovanie situácie, ktoré má záujem situáciu riešiť z rodového hľadiska; vychádza z porozumenia rodovej teórie, schopnosti identifikovať rodové stereotypy, no zároveň zohľadňuje aj individuálnu situáciu klientky či klienta. Berie do úvahy možné rodové dosahy riešení či prístupov, ktoré sa ponúkajú. Rodové posudzovanie nie je možné bez rodovej analýzy.

Rodová analýza – je zameraná na identifikáciu aktuálneho stavu, príčin a celkového kontextu prípadu, tak v privátnej, ako aj vo verejnej sfére. Zohľadňuje tiež reálne možnosti pomoci v kontexte aktuálneho stavu sociálnych služieb v regióne či krajine a aj riziko prehĺbenia rodovej nerovnosti klientky alebo klienta.

Rodové plánovanie – zohľadňuje reálne možnosti klientky alebo klienta v kontexte rodovej štruktúry spoločnosti a služieb. Rodové plánovanie sa realizuje v spolupráci s klientkou alebo klientom, pričom je nevyhnutné, aby im boli poskytnuté dostatočné a zrozumiteľné informácie o možných postupoch, ale aj o výsledkoch, ktoré môžu navrhované postupy priniesť.

Nediskriminujúci prístup – je samozrejmom súčasťou rodovo citlivého prístupu.

Empowerment – je zameraný na posilňovanie klientok a klientov sociálnej práce. Rodovo citlivý prístup musí byť striktne nediskriminačný aj v iných oblastiach (vek, zdravotný stav, sociálna, etnická príslušnosť a pod.). Cieľom rodovo citlivého prístupu je podpora a rozvoj osobných kompetencií klientok a klientov, ktoré môžu využiť na riešenie svojej situácie. V tomto procese zohrávajú významnú úlohu svojpomocné skupiny.

Rodovo citlivý jazyk – znamená zohľadňovanie rodu v jazyku; vyhýbanie sa stereotypným jazykovým obratom, vyjadreniam či pomenovaniam. Dušana Karlovská, Natália Krokavcová a Sylvia

Králová (2009) vyzdvihujú možnosť práce s jazykom zameranej na posilnenie klientok a klientov. Výrazy, ktoré používame na pomenovanie javov, môžu na jednej strane obsahovať hodnotiace konotácie a viesť k nálepkovaniu, alebo, na strane druhej, môžu pomenovať príčinu javu tak, aby voči klientke alebo klientovi neboli obviňujúce, ale podporné. Rodovo citlivá práca s jazykom môže byť špecifickou metódou empowermentu. Rozhodne je však potrebné vyhnúť sa takému používaniu jazyka, ktorý je voči klientke či klientovi viktimizujúci, patologizujúci, či dokonca kriminalizujúci.

Rodovo citlivá práca sa môže vykonávať len v **rodovo citlivej inštitúcii**. Rodovo citlivá inštitúcia ako pracovisko, ktoré poskytuje služby sociálnej práce, definuje rodovo aj reálny a symbolický priestor. To, aké je usporiadanie pracoviska (či podporuje hierarchiu alebo kooperáciu, či zdôrazňuje mocenský, alebo partnerský vzťah), vytvára presvedčivý obraz o hodnotách, ktoré daná organizácia zastáva. Rodová štruktúra organizácie zasa dokumentuje rodové usporiadanie organizácie alebo inštitúcie. Prezентuje to, či daný priestor podporuje rovnosť a spravodlivosť, alebo posilňuje štruktúrne spoločenské nerovnosti.

Tieto princípy považujeme nielen za štandard pre rodovo citlivú sociálnu prácu, ale aj pre akýkoľvek typ sociálnej práce, ktorá chce realizovať svoju prax demokraticky, nediskriminujúco a chce presadzovať hodnoty sociálnej rovnosti.

3. Zásady

3.1. VŠEOBECNÉ ZÁSADY

Pre efektívnu prácu zameranú na posilnenie a podporu žien (nie len z MRK) je nevyhnutné dodržiavať viacero zásad. Pre potreby našej metodologickej príručky predstavujeme aspoň niektoré:

BEZPEČIE, STRÁNIACA POZÍCIA

Pre prácu so ženami (nielen rómskymi) je nevyhnutné vytvorenie priestoru, ktorý bude pre účastníčky bezpečný. Základom pre bezpečie je dôvera, priestor pre vlastné sebvýjadrenie, ocenenie jedinečnosti, zdieľanie spoločenstva a strániaca pozícia.

Aby bolo možné dosiahnuť takéto prostredie, je vhodné začleniť do práce so ženami také líderky, ktoré sú priamo členkami komunity, v ktorej sa aktivity realizujú, alebo také, ktoré už majú stabilnú pozíciu v komunite, prípadne, ak takáto možnosť nie je, je vhodné zvoliť líderky so skúsenosťou v práci so ženami, líderky, ktoré zdieľajú niektoré znaky komunity, prípadne také, ktoré citlivo pracujú so sebaodhalením, ale zároveň sa samy nesituujú do pozície rolových modelov.

Pre dosiahnutie týchto požiadaviek zohráva významnú úlohu **strániaca pozícia** – ide o takú pozíciu, pri ktorej nespochybňujeme skúsenosť účastníčok, v mnohých prípadoch rezignujeme na overovanie situácie žien tretími osobami (čo v sociálnej práci predstavuje častú prax). Pracujeme s výpoveďami žien ako s ich realitou (či už žitou, želanou alebo prezentovanou). Vždy k skúsenosti pristupujeme ako k danému faktu – bez spochybňovania, overovania, kontroly,...

Je vhodné uprednostniť čiastočne alebo úplne uzavreté skupiny žien – také, ktoré spolu pracujú od začiatku, spoločne si formulujú pravidlá pre prácu v skupine, spoločne ich definujú a majú pre ne rovnaké porozumenie.

Dôvera ku klientke – aj na základe vzdelania v oblasti rodovej rovnosti sociálna pracovníčka rozumie tomu, čo klientka prežíva, rozumie aj jej neverbálnym prejavom a pozná dôsledky prežitého násillia. Nespochybňuje jej traumu, ani nezľahčuje zažité skúsenosti.

V iných prípadoch, ako je násillie páchané na ženách, sa tento prístup prejavuje v otvorenosti pri kontakte s klientkou, ktorá sa zakladá na dôslednom porozumení rodovej problematike.

PARTICIPÁCIA

Je zásadnou podmienkou efektívnej práce so ženami z vylúčeného prostredia. Ide o nástroj posilnenia žien a využitiu ich schopností a zručností. Ide o taký spôsob práce, ktorý neponúka „pripravené riešenia“, vrátane dizajnu aktivít, ale pracuje s otvoreným konceptom, ktorého obsahu a formy spoluvytvárajú samotné participantky, pre ktoré sú aktivity určené. Takýto prístup si vyžaduje istú mieru improvizácie a otvorenosti voči potrebám, ponuke a špecifikám konkrétnej skupiny žien (i konkrétnych žien), s ktorými pracujeme. Preto aj príklady aktivít, ktoré táto publikácia prezentuje, je potrebné vnímať ako otvorené relevantným úpravám – viac ako konkrétna aktivita je spôsob, akou je SPOLUvytváraná. Pri každej aktivite je dôležité rešpektovať jej cieľ/e

a spôsob a smerovanie reflexie. Konkrétny obsah je otvorený návrhom, variáciám – v ideálnom prípade podľa požiadaviek a návrhov žien.

Pre tento spôsob realizácie aktivít je vhodné už v spoločných pravidlách spolupráce v skupine formulovať spoluvytváranie skupiny a skupinových aktivít ako kľúčové pravidlo a zabezpečiť, aby tomuto pravidlu (rovnako ako ostatným) členky skupiny rozumeli. To je vhodné zabezpečiť dvoma spôsobmi – dostatočným vysvetlením a priebežným overovaním porozumenia, ale hlavne praxou – zážitok zo spoluvytvárania pravidiel, obsahov, foriem práce a pod. Podporuje rozume- niu zmyslu participácie a samotné je jednou z metód, ako participáciu podporovať. Participácia je jednou z prierezových princípov práce s marginalizovanými ženami. Hoci je v niektorých prí- padoch potrebné využiť aj istú mieru kontroly (napríklad pri dodržiavaní pravidiel skupiny), je vhodné, aby išlo o vzájomnú kontrolu viac než o kontrolu lektorky voči účastníckam.

REŠPEKT

Rešpekt k situácii účastníčky lektorka rešpektuje potreby účastníčok. Rešpektuje sa rozhod- nutie účastníčky, jej spôsob života, vrátane porozumenia iným kultúrnym a etnickým kontextom, než je majoritný.

Informovanosť účastníčok lektorka poskytne účastníckam všetky potrebné informácie, neod- porúčajú sa aktivity typu „chytáky“, kde v inštrukcii nie je jasný účel alebo záver aktivity. Dôsled- ná informovanosť účastníčok je súčasťou ich podpory, akceptácie a rešpektu.

Rešpekt znamená aj to, že lektorka vníma účastníčky ako odborníčky na vlastný život. Nenúti účastníčky k aktivitám, naopak, vytvára aktivity spolu s účastníčkami (aj v pripravených aktivi- tách je lektorka otvorená obmenám, uprednostňuje interpretácie ponúkané účastníčkami pred vlastnými, rešpektuje jazyk účastníčok – neopravuje ich formulácie (môže sa však uistiť o spo- ločnom porozumení ich významu).

Rešpekt predpokladá partnerský vzťah lektorky a účastníčok.

INKLÚZIA - VYZDVIHOVANIE JEDINEČNEJ ŽENSKEJ SKÚSENOSTI

Posudzovanie a prístup k ľuďom podľa všeobecnej predstavy človeka, ktorá je odvodená od muža (mladého heterosexuálneho dospelého belocha zo strednej triedy), zneviditeľňuje a patologizuje špecifiká všetkých ostatných predovšetkým žien, detí, ale aj mužov, ktorí sa vymykajú všeobec- nej predstave mužskosti (Dominelli 2002a). V aktivitách a akejkolvek interakcii sa snažíme pre- nášať skúsenosti žien z marginalizovanej pozície do centra záujmu (Evans, Kincade a Seem 2010). Všetky skúsenosti žien, ako aj mužov (a vzťahuje sa to aj na ďalšie sociálne skupiny) sú zohľadňované a hodnotené ako vzájomne rovné. Ide o záväzok rešpektovať skúsenosť tak, ako ju definujú tí, ktorí ju žijú. Vnímame odlišnosť a špecifickosť jednotlivých životných stratégií ako dynamizujúci a obohacujúci prvok spoločnosti. Odmietame univerzalizmus a unifikáciu sociál- nych vzťahov. Príčinou neznášanlivosti, intolerancie, xenofóbie, homofóbie a sexizmu je často aj nedostatočné poznanie, strach z neznámeho a obava z ohrozenia vlastného stereotypného vnímania životného a sociálneho poriadku.

POSILNENIE (EMPOWERMENT)

V kontexte empowermentu je cieľom feministickej terapie podporiť účastníčky, aby sa stali **oso- bami disponujúcimi mocou**. Brown [s. a.] uvádza atribúty osoby disponujúcej mocou v štyroch

rovinách: somatickej (telesná); intrapersonálnej (vo vzťahu k sebe); interpersonálnej (vo vzťahu s druhými a so svetom okolo) a spirituálnej (v schopnosti dať svojmu životu zmysel).

Empowerment môže byť nástrojom sociálnej zmeny v konkrétnych životoch, ako aj v spoločnosti (Evans, Kincade a Seem 2010). Uznáva vplyv a kapacitu „bezmocných“ vzdorovať útlaku. Odmieňa definovať ženy ako „obete“. Naopak, uznáva vysokú mieru prispôsobivosti, strategického myslenia a vytrvalosti, ktorými disponujú ženy (a iné osoby čeliace útlaku) na vyjednávanie svojich životných stratégií. Zviditeľňuje ich postupy a „učí sa“ od nich efektívnym postupom rezistencie. Snaží sa povzbudzovať moc utláčaných a jej efektívne využívanie v procese antiopresie a svojpomocných mechanizmov. Odmieňa nálepkovanie utláčaných ako obetí, bezmocných, slabých a pod. (Dominelli 2002a).

Prostriedkami na posilnenie žien je dekonštruovanie a redefinovanie konceptov ženskosti/í, odmietnutie chápania ženskosti ako menejcennosti, pasivity, iracionality a pod. Poukazujeme na špecifické skúsenosti žien, ich schopnosť presadiť sa a rozvíjať svoje záujmy aj v nepodporujúcom prostredí.

STAROSTLIVOSŤ AKO EMANCIPAČNÁ AKTIVITA

Dôležitým aspektom pre posilnenie žien je aj redefinovanie starostlivosti ako zásadnej spoločenskej a ľudskej hodnoty (bez ohľadu na pohlavie jej vykonávateľov).

Špecificky vo vzťahu k starostlivosti oceňujeme starostlivostné aktivity a reformujeme podmienky, v ktorých je starostlivosť realizovaná. Vychádza to z redefinície starostlivosti – koncept starostlivosti vníma ako zásadný pilier sociálneho a verejného života. Starostlivosť by mala byť zbavená feminizovaného vnímania. Ako špecifická aktivita by nemala byť vnímaná ako automatická vlastnosť pripisovaná ženám, ale ako spôsob interakcie s druhými, rozšírený na všetkých ľudí (Dominelli 2002a).

SOCIÁLNE UVEDOMENIE

Uvedomovanie býva realizované v malých skupinách bez konkrétneho vedenia, kde jednotlivé ženy diskutujú a zdieľajú svoje skúsenosti. Identifikujú podobné vzorce ako dôsledok sociálnej nerovnosti, nie vlastnej individuálnej nekompetentnosti. Prispieva k eliminácii pocitu vylúčenia prostredníctvom rozprávania a načúvania, zdieľania a podpory druhých. Jednotlivé ženy v diskusiách skúmajú, ako útlak a socializácia prispievajú k vzniku osobných problémov, úzkosti a dysfunkciám. Súčasťou diskusií je hovorenie o spôsoboch, akými môžu nájsť riešenie v procese realizácie individuálnej a sociálnej zmeny. Uvedomovanie pomáha ženám nadobúdať a uvedomovať si moc a silu realizovať kroky proti útlaku prostredníctvom sociálnej akcie.

V tejto súvislosti je vhodné zaradiť do práce so ženami aj neštruktúrované aktivity. Ich dizajn uvádzame v závere navrhovaných (štruktúrovaných) aktivít.

REFLEXIA

Je nevyhnutnou súčasťou aktivity. Bez reflexie aktivita nemá zmysel, ba v niektorých prípadoch môže paradoxne vyvolať negatívne dopady.

Reflexia má v zásade tri fázy – ventilačnú, eurekačnú/terapeutickú (prípadná konštruktívna spätná väzba a vlastná reflexia) a uzatváraciu (jej súčasťou by malo byť ocenenie).

Reflexia vytvára priestor pre sebapoznanie, sebahodnotenie, rozvoj asertivity, komunikačných a sociálnych zručností a podporuje a posilňuje ciele aktivity.

Reflexia by mala byť realizovaná podporne, konštruktívne, rešpektujúcim jazykom a s uznaním individuálnej skúsenosti.

4. Aktivity

FORMOVANIE PRAVIDIEL SKUPINY

Cieľ: podporiť dôveru a bezpečia v skupine, posilniť egalitárne vzťahy v skupine, vyvážiť mocenskú pozíciu lektorky prostredníctvom autority účastníčok pri výbere a formulovaní pravidiel, uvedomiť si vlastné hranice a formulovať ich, uvedomiť si a rešpektovať hranice druhých pri sociálnej interakcii.

Materiál: papiere, písacie potreby, fixky, flipchart, tabuľa alebo nástenka, nožnice, lepiaca páska.

Trvanie: 45 – 60 min.

Je to variácia na štandardnú súčasť skupinovej práce. Je upravená s ohľadom na stanovené ciele. Realizuje sa v dvoch etapách.

PRVÁ ETAPA:

Inštrukcia:

Privítame účastníčky, poďakujeme, že prišli a vyjadríme túžbu, aby sa cítili dobre. Preto by sme chceli, aby sa tu nestalo nič, čo by im prekážalo a naopak, aby sme sa stretávali spolu tak, aby sa im to páčilo a aby sem rady chodili. Preto ich vyzveme, aby sa zamysleli, čo by rozhodne nechceli zažiť na našich stretnutiach (môžeme uviesť príklady – hádky, výsmech alebo nejaké aktivity, s ktorými by mali osobný problém – cítili by sa veľmi nepríjemne). Tiež by sa mohli zamyslieť nad tým, čo by im pomohlo, aby sem chodili rady – ako by to tu malo prebiehať (môžeme uviesť príklady – aby účasť bola dobrovoľná, aby aktivity boli užitočné,...).

Ak by bola takáto inštrukcia pre účastníčky náročná, postačí, ak sa zamyslia nad jej prvou časťou – čo by nechceli.

Rozdáme im papiere a písacie potreby, aby si svoje myšlienky mohli zapísať, aby si ich zapamätali. Nemusia ich nikomu ukazovať – o tom ich uistíme.

Priebeh:

Účastníčky majú čas premýšľať, zapísať si svoje nápady (10 - 15 min). Môžu jednotlivito, alebo spoločne – ako je im to prirodzené. Dbáme však na to, aby mali priestor premýšľať a zaznamenať svoje nápady všetky účastníčky (nie len tie aktívnejšie či asertívnejšie).

DRUHÁ ETAPA:

Inštrukcia:

Vyzveme účastníčky, aby skúsili spoločne sformulovať také pravidlá (zákazy, odporúčania), ktoré by ich ochránili pred tým, čomu sa chcú vyhnúť a pomohli im v tom, čo by chceli (postačí v úvodnom stretnutí prvá časť pravidiel). Uistíme ich, že na všetkých pravidlách sa spoločne

dohodneme a budú povinné počas celej spolupráce. Povieme im, že aj lektorka má svoje obavy a preto aj ona by chcela navrhnúť nejaké pravidlá – ak s nimi budú účastníčky súhlasiť.

Informujeme ich, že spoločné pravidlá spíšeme a zavesíme v miestnosti na viditeľné miesto a budeme sa nimi riadiť.

Priebeh:

Vyzveme účastníčky, aby formulovali pravidlá. Je možné, že skôr než pravidlá, bude pre ne ľahšie formulovať to, čo nechcú. Uistíme ich, že aj to môžu urobiť. Následne spolu s nimi z výhrad formulujeme pravidlá.

Napríklad: Nechcem, aby ma poohovárali, keď tu niečo poviem alebo urobím. V reakcii môžeme napomôcť otázkou – ako by sa tomu dalo zabrániť? Hľadáme vhodné formulácie napríklad pre pravidlo nevynášať zo skupiny. Alebo: nechcem, aby sa mi smiali – otázka: čo by sme si mohli dať ako pravidlo, aby sa to nestalo? Vhodné pravidlo je rešpekt. Pre potreby skupiny je však možné špecifikovať konkrétnejšie – nevysmievať sa navzájom (môžeme sa uistiť, že to ale neznamená zákaz smiechu – iba zákaz výsmechu),... Takýmto spôsobom postupujeme ďalej, kým nevyčerpáme všetky návrhy. Návrhy môže pridávať aj lektorka.

Priebežne, po každej formulácii, sa uistíme, či všetky účastníčky porozumeli pravidlu rovnako a či s ním súhlasia. V prípade potreby modifikujeme. Po sformulovaní pravidlo napíšeme na papier (môže ho napísať tá účastníčka, ktorá ho ako prvá navrhla) a zavesíme/nalepíme na tabuľu/nástenku/flipchart.

Hoci by lektorka mohla mať tendenciu presadiť pravidlá, ktoré pozná ako efektívne pre skupinovú prácu, odporúčame nechať priestor účastníckam. Nemusia sa na prvom stretnutí sformulovať všetky potrebné pravidlá – naopak. Navrhujeme iba základné (nevynášať, rešpekt – nevysmievať sa, nenadávať si, nezhadzovať sa, dochvilnosť, pravidlo STOP – zrejme bude potrebná podpora lektorky pri jeho formulácii).

Po vyčerpaní nápadov zoznam pravidiel ešte raz predstavíme, opäť sa uistíme, že im rozumieme rovnako a pripomenieme, že k pravidlám sa budeme občas vracieť a ak bude treba, doplníme ich o ďalšie, ktoré sa ukážu ako potrebné pre dobrú pohodu v skupine.

Podakujeme účastníckam a oceníme ich úsilie i nápady a vyjadríme dôveru, že pravidlá budú prospešné.

Reflexia:

Z ocenenia premostíme na reflexiu vo forme výzvy pre účastníčky, aby sa vyjadrili, či to bolo pre ne náročné. V čom? V čom konkrétne? Ako sa cítili? Už niekedy formulovali pravidlá? Kedy? Ako? V čom to bolo teraz podobné? V čom iné? Na čo sú podľa nich pravidlá? Využívajú ich aj inokedy? Kedy?

Uistíme sa ešte raz, že im rozumejú a že s nimi súhlasia – necháme vyjadriť sa každú účastníčku (aspoň vo vzťahu k súhlasu). Podakujeme.

DOBRY ŠKRIATOK/STRÁŽNY ANJEL

Ciel: Podporiť záujem o druhých, schopnosť identifikovať potrebu starostlivosti, rozvíjať kompetencie starostlivosti, rozvíjať a prehľbovať dôveru v druhú osobu a v seba.

Materiál: Nie je potrebný.

Trvanie: počas celého dňa (trvania stretnutia).

Inštrukcia:

Na začiatku dňa/aktivity dostane každá členka za úlohu starať sa o inú členku (byť jej dobrý škriatok/strážny anjel). Pomenovanie zvolíme s ohľadom na kultúrne prostredie (vierovyznanie) členiek – ak by mali problém stotožniť sa s pozíciou škriatka (vzhľadom na možnú poverčivosť uprednostníme rolu anjela). Úlohou škriatka/anjela je pri všetkej činnosti vnímať potreby a prežívanie svojej zverenej osoby. Ak je unavená, podporiť ju, ak má s niečím ťažkosti, podporiť ju, pomôcť jej, ponúknuť jej občerstvenie a podobne. Žiadna z členiek skupiny nevie, kto jej je anjelom. V závere dňa (aktivity) nasleduje reflexia.

Priebeh:

Účastníčky aktívne (ale nie ostentatívne) realizujú starostlivosť o svoje „zverenkyne“.

Reflexia:

Reflexia sa zameriava na zážitok starostlivosti, a to na oboch stranách – na strane anjela i osoby o ktorú sa anjel stará.

Môžeme začať hádaním, kto bol „mojím“ anjelom. Reflexiu môžeme podporiť otázkami:

Pre členky: Zistili ste, kto je vaším anjelom? Ako? Podľa čoho? Ako ste sa cítili? Čo bolo na tom príjemné? Bolo niečo nepríjemné? Pri identifikovaní, čo bolo príjemné rozvíjame úvahy, ďalej čo bolo na tom príjemnom najlepšie? Bola to pre vás nová skúsenosť? Pri identifikácii prípadných nepríjemných pocitov smerujeme reflexiu veľmi citlivo – aj ako spätnú väzbu pre „anjelov“, ale aj pre ženy samotné: Prečo myslíte, že ste mali nepríjemné pocity? Čo ich spôsobovalo? Ako ste sa s nimi vysporiadali? Ako by ste mohli dať vedieť starajúcej sa osobe, že jej starostlivosť je pre vás nepríjemná/neželaná? Je možné otvoriť pre budúcnosť prácu s hranicami, prípadne sa táto aktivita dá využiť aj špecificky na prácu s hranicami – tak pri prijímateľkách starostlivosti, ako aj pri poskytovateľkách.

Pre „anjelov“: Ako ste sa pri tom cítili? Čo bola ťažké? Čo na tom bolo ťažké? Máte skúsenosť s tým, ako sa o niekoho staráte? Podľa čoho ste vedeli, že vaša zverenkyňa potrebuje starostlivosť? Ako ste to zisťovali? Ako ste postupovali? Mali ste pri tom aj nepríjemné pocity? Pri čom konkrétne? Ako ste sa s nimi vysporiadali?

Spoločné: Mohli by sme to robievať častejšie? Pravidelne? Bolo to pre vás užitočné? V čom? Naučili ste sa niečo nové o sebe? Naučili ste sa niečo nové o ostatných?

Poznámka: V prípade záujmu je možné aktivitu zaradiť ako súčasť každého stretnutia skupiny (na začiatku si ženy vyžrebujú svoju „zverenkyňu“). V prípade pravidelného využívania môžeme reflexiu obmedziť na „odhalenie anjela“ a poďakovanie za starostlivosť.

MATKY/SESTRY

Môžeme aktivitu zaradiť pri príležitosti dňa matiek, ale aj dňa učiteľov. Aktivita posilňuje vzájomné väzby medzi generáciami, ale aj medzi ženami rovnakej generácie navzájom.

Cieľ: Posilňovať pozitívne vzťahy medzi generáciami aj v rovesníckej skupine, kultivovať vďačnosť a dôveru, identifikovať vlastné sociálne a kultúrne väzby, podporovať formovanie pozitívneho sebaobrazu a vlastnej identity.

Materiál: flipčartové papiere, fixky, písacie potreby (aktivitu je možné realizovať aj v exteriéri a využiť prírodný materiál).

Trvanie: 1,5 – 2 hodiny.

Inštrukcia:

Uvedieme situáciu rozhovorom o matkách, ktoré učia svoje deti žiť. Zdôrazníme, že každá z nás má viacero matiek a sestier než len tie pokrvné. Matkami sú všetky ženy, ktoré nás učia pre život, posilňujú našu vôľu žiť, dávajú nám odvalu, vedia nás „pritúliť“, keď to potrebujeme. Lektorka sama môže hovoriť o svojich „matkách“ v živote, ktoré jej boli učiteľkami, podporovateľkami a ochrankyňami. Nemusia to byť len staršie ženy, ale akékoľvek osoby, ktoré vnímame ako „zdroj života“.

Priebeh:

Vyzveme účastníčky, aby samé popremýšľali o svojich matkách, aby si spomenuli aspoň na jednu z nich (môže to byť vlastná matka alebo iné ženy) a venovali im čas. Vyzveme ženy, aby na papier nakreslili kruh, do kruhu seba ako postavu (stačí schematicky) a prikreslili/pripísali okolo seba svoje „matky“, „sestry“.

Ženy necháme pracovať cca 30 – 45 minút. (Dĺžku aktivity prispôsobujeme dobe sústredenia, na akú sú účastníčky zvyknuté. Minimálny čas je ale 20 minút.)

Následne ich vyzveme, aby nám svoj „kruh rodiny“ či „klan“ predstavili a povedali, čo ich matky naučili, za čo si ich vážia a podobne. Do aktivity sa zapojí aj lektorka a vytvorí vlastný kruh (je vhodné, aby lektorka do kruhu umiestnila maximálne dve „matky“, aby nepodporovala dojem, že čím je v kruhu viac matiek, tým je to lepší klan/kruh. Necháme priestor pre účastníčky.

Nasleduje prezentácia (20 až 45 minút v závislosti od počtu účastníčok) – ak žiadna z účastníčok nechce prezentovať, môže začať lektorka. Nenútime ženy k prezentácii. Prezentácie neprerušujeme, môžeme však vyjadriť záujem o podrobnosti v prípade, že účastníčky prezentujú konkrétne zručnosti, vedomosti či schopnosti, ktoré sa od svojich „matiek“ naučili, prípadne keď hovoria o podpore, ktorú získali.

V prípade, že majú záujem svoje klany predstaviť, podporíme ich, oceníme nielen ich prácu, ale oceníme aj ich „matky“ za to, že prispeli k tomu, akými sú účastníčky ženami s vlastnými kvalitami (oceňujeme adresne a konkrétne).

V prípade, že účastníčky necítia dostatočné bezpečie pre prezentáciu pred ostatnými, vyzveme ich, aby si ešte raz prezreli svoj kruh a v mysli si zaspomínali na všetko dobré, čo od svojich „matiek“ získali. Môžeme ich podporiť v tom, aby samy v sebe ocenili to, čo sa od matiek naučili.

Reflexia:

Vyzveme účastníčky, aby sa vyjadrili, či sa im aktivita páčila, ako sa pri nej cítili, podporíme ich prežívanie a skúsenosti uznaním. Nespochybnujeme ani neznižujeme intenzitu či hodnotu ich skúsenosti. Vyzveme ich, aby zdieľali, čo sa od „matiek“ (svojich aj iných účastníčok pri ich predstavení) naučili. Smerujeme ku konkrétnostiam a podrobnostiam – čo ste sa naučili? Ako ste sa to naučili (ako vás to naučili vaše „matky“)? Čo ešte?

Dôležitý je aj posun k uvedomeniu si vlastných kompetencií a schopností – Čo by ste chceli naučiť iné ženy (vaše priateľky, dcéry, ďalšie ženy a dievčatá) vy? Čo ešte?

Oceníme ich prácu aj ich „dary“, ktoré od svojich „matiek“ získali. V závere navrhujeme, že si svoje „kruhy“ môžu vziať na pamiatku, prípadne sa s nimi odfotiť.

Poznámka: Je vhodné poznať rodinnú situáciu účastníčok a v prípade problematického vzťahu účastníčok s matkou, prípadne zážitku straty matky, zvážiť využitie tejto aktivity. Pre zručnú lektorku a v prípade podpornej atmosféry v skupine je možné aktivitu využiť aj v takejto situácii, zvlášť ako nástroj posilnenia a podpory účastníčok s negatívnou alebo traumatickou skúsenosťou.

JEJ PRÍBEH

Ciel: Inšpirovať, poskytnúť vhodné rolové modely, podporiť vyjadrovanie emócií a ich zdieľanie.

Aktivita je využiteľná aj ako skupinová (alebo individuálna) biblioterapia.

Materiál: Text príbehu (odporúčame krátky príbeh významnej Rómky), prípadné občerstvenie pre navodenie pohody a bezpečia. Text by mal byť rozsahom prispôsobený na maximálne 10 – 15 min.

Trvanie: 1,5 hodiny.

Inštrukcia:

Privítame účastníčky a uvedieme aktivitu informáciou, že bude venovaná príbehom žien, ktoré môžu inšpirovať – budeme si čítať, popíjať čaj a rozprávať sa o zaujímavých životoch iných žien. Predstavíme krátko postavu, ktorej príbeh budeme čítať. Vyzveme účastníčky, aby si urobili pohodlie a pristúpime k čítaniu.

Inštrukcia môže byť podaná ako motivácia aj na predchádzajúcom stretnutí – hlavne ak distribuuje účastníčkam texty vopred. Následne pokračujeme privítaním a inštrukciou, ako je popísaná vyššie.

Pribeh:

Variant A: Lektorka prečíta príbeh, nasleduje reflexia. Lektorka predstaví príbeh ako taký, ktorý si vybrala, pretože ju samu inšpiruje. (Odporúčame hlavne pri úvodných aktivitách pracujúcich s textom, alebo pri skupinách, kde ženy majú problém hlasným čítaním pre nedostatočnú dôveru v skupine).

Variant B: Príbeh čítajú účastníčky. (Poskytneme na výber viacero príbehov s krátkym predstavením – ideálne aspoň deň vopred, aby mali účastníčky možnosť oboznámiť sa s ním.)

Reflexia:

Vyzveme účastníčky, aby vyjadrili, čo sa im na príbehu páčilo, čo ich nahnevalo a pod. Smerujeme k čo najpodrobnejšiemu opisom. Vhodné otázky: Čo sa vám páčilo? Čo sa vám na tom páčilo najviac? Prečo? A čo ešte? Bolo niečo, čo vás nahnevalo, pobúrilo? Čo z toho najviac? Prečo? A čo ešte? Ako by ste sa v situácii hrdinky cítili? Konali by ste inak? V čom? Čo by ste jej boli poradili, keby ste mohli byť s ňou? (Táto otázka posilňuje sabahodnotenie účastníčok ako kompetentných pre zvládanie ťažkých životných situácií.) Čo ešte? Kto (čo) jej mohol pomôcť/pomohol (táto otázka podporuje schopnosť vyhľadať a prijať pomoc, ale aj poskytnúť pomoc)? Kto ešte? Ktoré postavy vám boli sympatické? Ktoré nie? Čo sa vám na nich páčilo, čo nie? Prečo? Čo ešte?

V diskusii necháme priestor účastníčkam vyjadriť sa, nezasahujeme do výpovedí, výpovede nehodnotíme. Usmerňujeme debatu k akceptácii rozličných názorov, rozširujeme ponuku alternatívnych pohľadov a alternatívnych ženských skúseností.

Poznámka: Je možné využiť rôzne príbehy – reálne i fiktívne. Odporúčame túto aktivitu ako vhodnú aj pri reflexii povahy vzťahov medzi ženami (s cieľom podporiť vzájomnosť a kooperáciu a odmietnuť a spochybniť konkurenciu).

Aktivitu je možné využívať aj pravidelne: pri príležitosti výročia významných žien – ktoré si v komunite pripomíname čítaním ich príbehov; ako „úvodnú“ aktivitu pre mesiac marec (MDŽ a zároveň mesiac knihy – každý týždeň prečítame jeden príbeh) alebo apríl (deň Rómov); variácií a možností je veľké množstvo.

MOZAIKY/KOLÁŽ TVÁŘÍ

Ciel: Podporiť kooperáciu a vzájomnú starostlivosť medzi ženami, posilniť schopnosť ocenenia a sebaocenenia, úcta a priateľstvo medzi ženami rôznych generácií i rovesníčok, poskytnúť vhodné rolové modely.

Aktivita vodná pri príležitosti MDŽ (ale aj inokedy, je však jednoduchšie ju uviesť pri príležitosti nejakého sviatku alebo pamätného dňa).

Aktivita je využiteľná aj ako skupinová arteterapia

Materiál: rám(y) na obraz(y), kartón alebo pleglejka (ako podklad mozaiky – rovnakého rozmeru ako rám), fotografie žien z komunity – súčasných i bývalých (je možné zvážiť aj zaradenie portrétov účastníčok – v závislosti od atmosféry dôvery a bezpečia v skupine), fotografie alebo obrázky významných Rómov a iných významných žien, lepidlo na papier (aj tyčinkové v počte účastníčok), výkresy, nožnice podľa počtu účastníčok. Fotografie/obrázky majú rozličné veľkosti. Akrylové farby, fixky na textil, na kameň, farby na sklo, písacie potreby a pod.

Trvanie: cca 3 hodiny.

Inštrukcia:

Predstavíme kontext aktivity (MDŽ, Deň Rómov, inú príležitosť; prípadne kontext zasadíme do podobnej roviny ako pri aktivite matky/sestry – kontext aktivity je aj v tomto prípade pripomenutie si žien, ktoré sú pre nás dôležité, niečo sme sa od nich naučili, v niečom nás inšpirovali, pomohli nám alebo sú pre nás vzorom). Predstavíme jednotlivé ženy, ktorých fotografie/obrázky sme pre aktivitu vybrali, prípadne vyzveme účastníčky, či chcú pridať aj ďalšie ženy (v tom prípade ich stvárňime kresbou alebo symbolom na papier).

Prezradíme, že by sme mohli vyzdobiť spoločný priestor obrazom – zarámovanou mozaikou tvárí žien, ktoré sú pre nás dôležité.

Priebeh:

Vyzveme účastníčky, aby spoločne (!) vybrali tie ženy, ktoré chcú zasadiť do mozaiky. Každá môže navrhnúť výber za seba, spoločne ich môžu doplniť alebo môžu niektoré vylúčiť, ak vybrali príliš veľa obrázkov, a nezместili by sa všetky do rámu. Je dôležité proces rozhodovania facilitovať, ak je to potrebné, dať priestor každej účastníčke, presadzovať rešpekt medzi ženami navzájom.

Následný výber zoradíme na pripravený kartón, môžeme fotografie vystrihnúť do rôznych tvarov. Pre lepšiu plastickosť a trvácnosť (i jednoduchšiu manipuláciu) fotografie nalepíme na tvrdší papier. Rozmiestnenie na kartóne môžeme dotvoriť citátom (môžu to byť aj reálne vyjadrenia žien na fotografiách), kresbou, líniami alebo farebne doplniť. Výsledok zarámuje a zavesíme na stenu spoločnej miestnosti.

Dbáme, aby priebeh práce bol nekonfliktný, podporujeme spoluprácu, vzájomnú pomoc, vítaná je zábava – môžeme spomínať na zážitky so ženami z fotografií, je možné aj „klebetiť“ a podobne.

Reflexia:

V reflexii sa zameriame na sumarizáciu dôvodov, pre ktoré boli konkrétne ženy zaradené do mozaiky – ich pozitívne vlastnosti, konkrétne činy. Hľadáme, v čom vybrané ženy jednotlivé účastníčky inšpirovali, obohatili. Facilitujeme spätnú väzbu v prípade niektorých výhrad na proces tak, aby bola formulovaná konštruktívne a asertívne. Oceníme spoluprácu aj konkrétne príspevky každej z účastníčok. Necháme priestor na vyjadrenie emócií z tvorby a spolupráce. Výslednú mozaiku môžeme odфотографovať a využiť aj ako podklad pre pozdrav k MDŽ v budúcom roku.

DOKONALÁ RÓMKA

Cieľ: Posilniť sebavedomie a osobnú integritu účastníčok, podporiť vzájomné vzťahy v skupine, oceniť kvality účastníčok

Materiál: biely baliaci papier alebo flipchartové papiere, lepiaca páska, nožnice, farebné nalepovacie označovače („lepky“), tabuľa/flipchart, papiere, písacie potreby.

Trvanie: 45 min. – 1,5 hod. (podľa veľkosti skupiny – cca 15 min. na osobu + inštrukcie).

Aktivita je rozdelená do dvoch etáp:

PRVÁ ETAPA

Inštrukcia a priebeh:

Vyzveme účastníčky, aby sa zamysleli nad tým, aká by mala byť dokonalá Rómka – aké vlastnosti, schopnosti by mala mať. Dáme čas na premyslenie a prípadné otázky cca 5 minút.

Následne vyzveme účastníčky, aby tieto charakteristiky vymenovali (napísali). Podľa počtu účastníčok pracujú v skupinách – v tom prípade spoločne zapisujú vlastnosti na papier. V malej skupine pracujeme spoločne, môžu vlastnosti diktovať a zapisujeme ich na tabuľu (lektorka alebo účastníčka, ktorá vlastnosť/charakteristiku navrhla). Poprosíme potom, aby z nich vybrali 5 – 10 najdôležitejších (v závislosti od ich počtu). V prípade práce v skupinách následne zhrnieme všetky charakteristiky do spoločného „zoznamu“ na tabuľu. Aj tu zostavíme zoznam top 5 – 10. Dbáme, aby bolo vlastností viac, ako je účastníčok. (Pri zapisovaní dodržiavame formulácie účastníčok – neopravujeme. Môžeme sa však uistiť, či im rozumieme všetky rovnako.)

DRUHÁ ETAPA

Inštrukcia a priebeh: Teraz si zostavíme ideálnu Rómku – spojíme dva flipchartové papiere alebo baliaci papier tak, aby naň bolo možné obkresliť postavu. Vyzveme jednu z účastníčok (buď najmenšej postavy, alebo s ohľadom na cieľ aktivity takú, ktorú vnímame ako osobu s najnižším sebahodnotením), aby si ľahla na papier – ona bude modelom dokonalej Rómky. Potom vyzveme jednu dobrovoľníčku (alebo vzhľadom na cieľ aktivity – osobu, ktorá vie najkrajšie kresliť), aby fixkou obkreslila ležiacu postavu. Dbáme, aby jej nezašpinila odev, vlasy alebo telo.

Keď je postava obkreslená, pokračujeme v aktivite ďalšou inštrukciou:

Vyzveme účastníčky, aby si ešte raz pozreli zoznam vlastností dokonalej Rómky. Potom nech popremýšľajú, ktorá z účastníčok (okrem nich) niektorú vlastnosť úplne spĺňa. Nech potom vezmú fixku a „lepku“, napíšu meno a vlastnosť na papierik a prilepia ho na postavu na to miesto na tele, ktoré je „sídлом“ vlastnosti (napríklad múdra – nalepia papierik na hlavu, láskavá – na hrud', starostlivá – na ruky, - veselá – na ústa a pod.). Môžu zvoliť aj zdanlivo celkom „nepodstatné veci“ – pekné vlasy, vie variť atď. Prijmeme každý návrh tak, ako ho účastníčky sformulovali. Každá účastníčka môže vybrať len jednu vlastnosť a len jednu osobu. „Pridelené“ vlastnosti na tabuľi vyškrtneme.

Keď sa vystriedajú všetky účastníčky, model dokonalej Rómky nalepíme na stenu a vyzveme ich, aby si ho ešte raz prezreli. Môžeme ich pri ňom odfoťiť. Necháme im čas na „prežitie“ emócií.

Reflexia:

Vyzveme účastníčky, aby zdieľali svoje pocity – ako ste sa cítili, keď zaznelo vaše meno? Ste si vedomé svojich vlastností dokonalej Rómky? Čo na tom bolo najlepšie? V čom? Prečo? Čo ešte? Čo bolo najťažšie? V čom? Prečo?

Podporíme ich v schopnosti prijímať priame ocenenie.

Oceníme ich spoluprácu (konkrétne a adresne) a pripomenieme, že iste majú mnoho ďalších vlastností dokonalej Rómky, ktoré sme nemohli nalepiť.

ERB/VLAJKA

Cieľ: podporiť skupinovú aj osobnú hrdosť, pozitívne sebahodnotenie

Materiál: veľký výkres alebo flipchartový papier, farbičky, farby, písacie potreby.

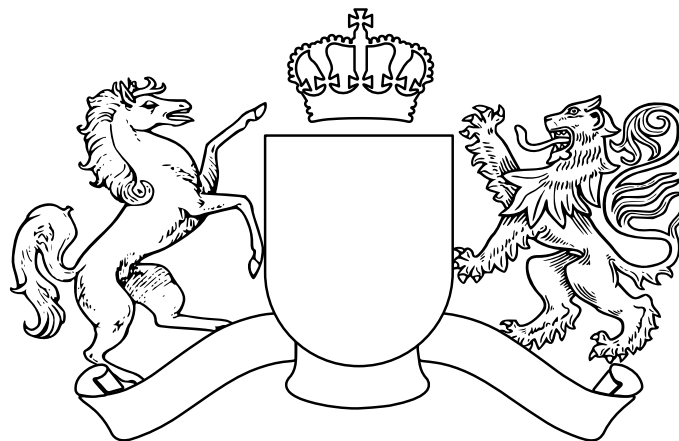
Trvanie: 2 hodiny.

Inštrukcia:

Vysvetlíme účastníčkam funkcie a súčasti erbu.

Vysvetlíme, že erb sa pôvodne vyvinul z rytierskeho štítu, ktorý plnil identifikačnú a ochrannú funkciu v boji, bolo však možné použiť ho aj ako oporu v nepohodlí. Základný tvar erbu preto vyzerá ako štít. Neskôr plnil hlavne funkciu identifikácie k rodu alebo nejakej skupine (rádu). Erby majú aj obce. Existujú aj ženské erby. Mali oválny tvar alebo tvar kosoštvorca.

Erb obsahuje rôzne prvky (farby a drahé kovy (tinktúry)), symboly (heraldické figúry)) umiestnené v rôznych častiach štítu. Erb môže obsahovať aj ďalšie časti – korunu, ochranné bytosti a ďalšie prvky. Je možné využiť motto alebo ochranné bytosti.

Vyzveme účastníčky, aby spoločne vytvorili erb, ktorý bude znakom ich skupiny, ich priateľstva a pomoci. Ukážeme im materiál, ktorý majú k dispozícii, uistíme ich, že ak si nebudú niečím isté, poradíme im. Necháme ich však pracovať samostatne.

Priebeh:

Účastníčky pracujú spoločne, spoločne diskutujú a tvoria erb. Obrázok štruktúry erbu majú k dispozícii.

Ak je erb hotový, poprosíme ich, aby ho predstavili – predstavia jednotlivé symboly erbu. Môžu sa spoločne s erbom vyfotografovať. Erb je vhodné vystaviť v spoločných priestoroch a je možné ho ďalej používať aj pri slávnostiach.

Reflexia:

V reflexii sa sústredíme na proces dohody o erbe a proces jeho tvorby. Diskutujeme o symbolike erbu a jeho jednotlivých znakoch – Ako ste vybrali znaky v erbe? Mali ste aj ďalšie nápady? Ako ste sa dopracovali k zhode? Ako sa vám pracovalo? Čo bolo najnáročnejšie? Čo sa vám najviac páčilo pri tvorbe erbu? Pri výbere symbolov? Spomenuli ste si na spoločné aktivity v minulosti? Chcete erb používať aj pri oslave (napríklad MDŽ)?

Oceníme prácu každej z členiek jednotlivo (konkrétne), ako aj prácu v skupine. V závere môžeme ešte raz pripomenúť ochrannú a podpornú funkciu erbu a erb ako symbolický znak hrdosti.

NECESÉR (PRÍRUČNÁ TAŠTIČKA)

Ciel: Posilniť priateľstvo medzi ženami, sprostredkovať pozitívny zážitok zo skúsenosti vzájomného poznania a prejavu podpory a ocenenia, zážitok kontaktu.

Materiál: písacie potreby, papiere, obálky, lepiaca páska.

Trvanie: v závislosti od počtu účastníčok 45 min. – 1,5 hod.

Inštrukcia:

Predstavíme aktivitu alegóriou neceséru ako zásobníka pomôcok pre dobrý pocit zo seba samej (obsahuje kozmetiku, make-up, lak na nechty, parfém, ale aj drobnosti, ktoré nám robia radosť – náušnice, prstienok, ako aj veci, ktoré nám rýchlo môžu pomôcť – pilník, náplasti, ihlu a niť a pod.) Je to také „príručné sebavedomie“.

Vyzveme účastníčky, aby si navzájom naplnili také osobné neceséry, po ktorých budú môcť siahnuť, keď budú o sebe pochybovať alebo keď sa budú cítiť osamelo, či vtedy, keď sa im nebude dariť.

Vysvetlíme im, že každý z nich dostane obálku, ktorá bude symbolizovať necesér. Otvorenú obálku lepiacou páskou prilepíme na chrbát. Následne každá účastníčka vezme papier, napíše naň niečo pekné, povzbudivé, o čom si myslí, že by mohlo konkrétnu účastníčku potešiť. Napíše jej tento odkaz a vloží ho do obálky. Každá účastníčka napíše odkaz každej účastníčke. Vyzveme ich, aby sa snažili napísať niečo krátke, ale niečo, čo sa týka vždy konkrétnej osoby. Môže to byť poďakovanie za niečo, vlastnosť alebo schopnosť, ktorú má na nej rada, alebo odkaz na nejakú peknú udalosť. Odkazy by mali byť krátke a pozitívne. Nemusia ich podpisovať

Priebeh:

Účastníčky sa rozptýlia po miestnosti, píšu odkazy a vkladajú ich do obálok na chrbtoch ostatných účastníčok. Keď sú všetky odkazy dopísané a všetky obálky naplnené, vyzveme účastníčky, aby si obálky odlepili a odkazy si môžu prečítať. Necháme im na to čas. Po dostatočnom priestore na prečítanie a „zažitie“ odkazov môžeme navrhnúť, že si môžu samy svoj necesér vyzdobiť.

Reflexia:

V reflexii sa sústredíme na ocenenie, ktoré účastníčky zažili. Môžeme ich podporiť v tom, aby prijímali vďaku a pochvalu. Môžeme diskutovať o tom, prečo je dôležité vedieť, že nás druhí majú radi. Môžeme sa baviť o tom, ako dávať a prijímať pochvalu. Ako ste sa cítili, keď ste čítali odkazy? Vedeli ste o tom, ako vás ostatné účastníčky vnímajú? Bolo ťažké napísať niečo ostatným? Ako ste vybrali to, čo napíšete? Myslíte, že by ste vedeli častejšie povedať ostatným pekné veci, ktoré si o nich myslíte? Ako sa asi budú cítiť? Čo urobia? Ako sa budete cítiť vy?

Oceníme prácu v skupine a v reflexii (adresne a konkrétne, oceníme všetky účastníčky menovite). Na záver zaželáme účastníckam, aby im necesér vydržal čo najdlhšie a aby sa nebáli používať ho. Tak, ako je potrebné veci v neceséri občas doplniť, môžu aj ony svoje želania a odkazy v budúcnosti dopĺňať – aj keď nie na papieri, aspoň slovne.

Poznámka: Ak ženy z chudobného prostredia nepoužívajú necesér, môžete použiť ako symbol kabelku, alebo krabicu, či iné vhodné symbolické zobrazenie (taška, nádrž,...).

NEŠTRUKTÚROVANÉ AKTIVITY/KLUBY ŽIEN

Ciel: reflexia a hodnota žitej skúsenosti, zážitok vzájomnosti a zdieľania, podpora priateľstva.

Materiál: podľa potreby.

Trvanie: podľa potreby.

Inštrukcia: Ženy realizujú program podľa vlastného výberu, bez formálnej štruktúry, vítaná je spontánnosť alebo aktuálna potreba.

Lektorka sa zúčastňuje na základe pozvania účastníčkami (pasívne alebo podľa inštrukcií účastníčok).

Priebeh:

Kluby žien nadväzujú na aktivity, ktoré v našich komunitných centrách boli v minulosti realizované a zameriavali sa na motiváciu žien pre zlepšenie ich života. Aktivity sú primárne zamerané na posilňovanie účastníčok formou vytvárania ich vlastného priestoru. Ony samy určujú, aké aktivity a témy sa v kluboch budú diskutovať, realizovať. Môže ísť o spoločné varenie, spoločný čas na oddych pri šálke kávy, prizvanie kaderničky, organizácia vzdelávania v nejakej oblasti, bazár šatstva alebo iných tovarov a pod. Náplň stretnutia je plne na ich výbere.

Naším cieľom v tejto aktivite je však hlavne posilnenie žien (z MRK) tak, že podporíme ich vlastné sociálne siete v komunite, rozvíjanie ženských priateľstiev a spolupatričnosti. Je vhodné podporovať ich v zdieľaní svojich problémov a ich riešení. Chceme podporiť nielen priateľstvá medzi ženami rovnakého veku, ale aj medzigeneračné vzťahy. Celá aktivita má charakter stimulačného programu pre svojpomoc, sebareflexiu a sebarozvoj a podporu pozitívnych sociálnych vzťahov (nielen) medzi ženami v komunite.

Reflexia:

Podporiť ženy v tom, aby využili priestor na rozhodovanie o svojom čase, aby realizovali svoje voľby a rozvíjali spoluprácu.

Ak je to vhodné, reflexia môže byť aj formalizovaná – orientuje sa na zážitok vlastného rozhodovania a spolupráce s inými ženami pri napĺňaní svojich predstáv.

/ Zoznam použitých zdrojov

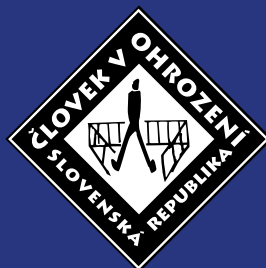
- BOSÁ, M. 2014. Feminizmy v sociálnej práci. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- BOSÁ, M. a kol. 2013 Rodové štúdiá v sociálnej práci. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- BROWN, L. Attributes of a Powerful Person (online), dostupné na: <http://www.drlaurabrown.com/media/PowerfulPerson.pdf>
- BUTLER, J. 2003. Trampoty s rodom. Feminizmus a podryvanie identity. Bratislava: Aspekt.
- CONNELL, R. 2009. Gender in World Perspective. Second Edition. Cambridge: Polity Press, 180 s., ISBN 978-0-7456-4568-1.
- ČERMÁKOVÁ, Marie. 2000. Predhovor k českému vydaniu. In OAKLEYOVÁ, Ann. Pohlaví, gender a spoločnosť. Praha: Portál.
- DOMINELLI, Lena. 2002. Feminist Social Work. Theory and Practice. New York: Plagrave.
- Európsky glosár „100 words for equality“
- Erb [s. a.]. [online]. Dostupné na: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Erb#/media/Soubor:Coat-elements.png>.
- EVANS, K., KINCADE, E., A., SEEM, S., R. 2010. Introduction to Feminist Therapy. Strategies for Social and Individual Change. SAGE Publications.
- FILADELFIOVÁ, J. [s. a.]. Rodová spravodlivosť [online]. In: Glosár rodovej terminológie. Bratislava: Aspekt, OSF, UNIFEM, EKS. Aktualizované: 2005-05-03. [cit. 2011-08-20]. Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=96>.
- FILADELFIOVÁ, J., VRANOVÁ, Z. [s. a.]. Rodová rovnosť/nerovnosť [online]. In: Glosár rodovej terminológie. Bratislava: Aspekt, OSF, UNIFEM, EKS. Aktualizované: 2006-06-14. [cit. 2011-08-20]. Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=r&vid=175>.
- Glosár rodovej terminológie [online]. Bratislava: Aspekt, OSF, UNIFEM, EKS. Dostupné na: <http://glosar.aspekt.sk/>.

- HARDING, S. 1986. The Science Question in Feminism. London: Cornell University Press
- KARLOVSKÁ, D., KROKOVCOVÁ, N. KRÁLOVÁ, S. 2009. Bezpečný ženský dom. Košice: Fenestra
- KICZKOVÁ, Z. [s. a.]. Rodová citlivosť [online]. In: Glosár rodovej terminológie. Bratislava: Aspekt, OSF, UNIFEM, EKS. Aktualizované: 2006-06-14. Dostupné na: <<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=r&vid=174>>.
- OAKLEY, A. 2000. Pohlaví, gender a spoločnosť. Praha: Portál.
- PILCHER, J., WHELEHAN, I. 2004. 50 Key Concepts in Gender Studies. London: Sage.
- PORUBĀNOVÁ, S. [s. a.]a. Rodové potreby [online]. In: Glosár rodovej terminológie. Bratislava: Aspekt, OSF, UNIFEM, EKS. Aktualizované: 2005-05-03. [cit. 2009-03-20]. Dostupné na: <<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=r&vid=99>>.
- PORUBĀNOVÁ, S. [s. a.]b. Rodová slepota [online]. In: Glosár rodovej terminológie. Bratislava: Aspekt, OSF, UNIFEM, EKS. Aktualizované: 2005-05-03. [cit. 2007-02-18]. Dostupné na: <<http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&ltr=r&vid=95>>.
- SMETÁČKOVÁ, I. 2005. Gender ve školství. In: SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ, K. (eds.): Gender ve škole. Praha: Otevřená společnost.
- ŠMAUSOVÁ, G. 2007. Kdopak by se genderu bál? [online]. [cit. 2007-12-27]. Dostupné na: <<http://www.cec-ys.org/prilohy/1dc3aec4/Kdopak%20by%20se%20gender%20u%20bal.pdf>>.
- ŠOLTÉSOVÁ, D., BOSÁ, M., BALOGOVÁ, B. 2016. Socioterapia v sociálnej práci. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.

ČLOVEK v OHROZENÍ

BAŠTOVÁ 343/5

811 03 BRATISLAVA

www.clovekvohrozeni.sk

Operačný program
**Efektívna
verejná správa**

Európska únia
Európsky sociálny fond

Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.